

A gyakorlás, készségképzés az oktatási folyamatban

A gyakorló óra — a készségképzés órája — igen fontos problémája a didaktikai, a módszertani szakirodalomnak és a tanítási gyakorlatnak is.

Az óratípusok közül — a vegyes típusú órák mellett — talán egyik köre sem gyűrűzött annyi vélemény és ellenvélemény, de azonnal tegyük hozzá, ötlet és elképzelés is, mint éppen a gyakorló órák köré.

A régebbi pedagógiai gyakorlatban aránylag kevés és elméletileg kellő módon alá nem támasztott hagyományokkal találkozhatunk a gyakorló, készségképző órákra vonatkozóan.

Napjainkban az étellel való kapcsolat megvalósításának társadalmi igénye lényegesen megnövelte iskolai oktatásunkban a gyakorló órák jelentőségét. Ezért indokolt, hogy részletesebben foglalkozunk az oktatási folyamat ezen mozzanataival.

Az ismeretek feldolgozásának folyamatában az ismeretanyagtól függ, hogy mikor lép elő elsősorban megoldandó feladattá a *gyakorlati alkalmazás és a készségek fejlesztésére* irányuló didaktikai tevékenység.

A vegyes típusú órákon aránylag kevés időt tudunk fordítani a különböző készségek fejlesztésére és a gyakorlati alkalmazásra, ezért időnként szükséges, hogy teljes órát szánjunk ezekre a feladatokra.

A gyakorlati felhasználásban való jártasságok megszerzése érdekében iktatott be a nevelő például a hatodik osztályban egy-egy fizikai gyakorlatot a fényvisszaverődésről tanultak elmélyítésére és a fénytörésen alapuló eszközök használatának a megismertetésére.

Természetesen a *gyakorló órákon kívül is* folyik készségképzés, hiszen az új anyag elsajátítása és megszilárdítása — az elsődleges rögzítés —, nem nélkülözheti azt, hogy a megismert anyagot a gyakorlatban azonnal ne alkalmazzák a tanulók. A tanításnak ebben a szakaszában a nevelők általában néhány konkrét feladatot adnak a növendékeknek, amelyeket önállóan meg kell oldaniuk.

Például, az egyik osztályban „A búza” c. 6. osztályos anyag tárgyalásakor miután a tanulók közvetlen szemlélet alapján megismerték a búza virágának szerkezetét, azt a feladatot kapták, hogy önállóan rajzolják le a virág szerkezetét.

Vagy, például a 8. osztályban a soros kapcsolás mennyiségi és minőségi összefüggéseinek megállapítását követően a tanulók gyakorlásként kiszámították, hogy az 1000 ohmos, az 1 ohmos, és 450 ohmos ellenállású vezetők soros kapcsolásakor mennyi az eredő ellenállás.

Az aktivitás lehetőségei a gyakorlásban

A széles körű tanulói tevékenységet változatos eszközökkel valósíthatjuk meg a gyakorló, készségképző órákon.

Már a *gyakorló órák előkészítése* is sok lehetőséget nyújt a tanulók aktív bekapcsolására. Például: a statisztikai adatok, különböző szemelvények, képek stb. gyűjtésébe, kiválogatásába is bevonhatjuk tanulóinkat.

A tanulókísérleti órák — fizika, kémia, biológia stb. — előkészítésekor már előzetesen gondoskodni kell a különböző eszközökről, anyagokról. Ezekben való részvétel kitűnő lehetőségeket nyújt a tanulók aktív tevékenységére.

A gyakorlati foglalkozási órák előtt a tanárnak elő kell készítenie a megmunkálendő anyagokat, a megmunkáláshoz szükséges szerszámokat, különböző felszereléseket; ezekbe a munkákba is jól bevonhatók a növendékek.

Például egy 8. osztályos ipari gyakorlati foglalkozás és egy fizika óra előkészítésébe a tanulók úgy kapcsolódtak bele, hogy önálló munkával összegyűjtötték a transzformátorral, illetve a különböző műanyagokkal kapcsolatos legfontosabb ismereteiket,

tapasztalataikat. Majd az adott tanítási óra keretében egy-egy tanuló ún. „kíselőadás” formájában ismertette az általa összegyűjtött anyagot.

A tanulói aktivitást elősegíthetjük azzal is, ha a házi feladatok ellenőrzésébe nemcsak a füzetfelelősöket vonjuk bele, hanem például füzetcserével közösen végezzük el a javításokat. Helyesen jár el a nevelő akkor is, ha a házi feladatban hasonló és valamivel könnyebb feladatokat dolgoztat ki, mint amilyenekkel a tanítási órán a gyakoroltatást kezdeni akarja. Ebben az esetben a házi feladat, mint közvetlenül megelőző lépcsőfok szerepel a gyakorlásban. Ilyenkor biztosabbá válik, hogy a tanulók a bevezető feladatokat sikeresen oldják meg. A kezdeti sikeres tevékenységnek pedig erőteljes motiváló hatása van a gyakorló óra további részére.

A tanulói aktivitás felkeltése és az önálló tevékenységre nevelés szempontjából különösen hasznos, ha a tanulóinkat rászoktatjuk az egyes problémák többféle megoldásának keresésére.

A készségek elsajátítását megkönnyíti és a tanulói öntevékenységet fokozza, ha a *tanulókkal beláttatjuk a gyakorlás fontosságát.*

A tudatosság, mint motiváló tényező, különösen nagy jelentőségű a gyakorló órán. A tanuló képzeletét indítjuk meg és elősegítjük az eredményességet, ha életszerű körülmények közé helyezzük, *aktualizáljuk* a gyakorlás témáját.

A tudatosság mellett a tanulókat meg kell ismertetnünk a gyakorlás közvetlen céljával is.

A közvetlen gyakorlási célok meghatározásához a nevelőnek részletesen kell ismernie azt, hogy a tanulók az adott időpontban milyen mennyiségű és minőségű jártassággal és készséggel rendelkeznek a gyakorlandó ismeretek vonatkozásában.

Tanulóink aktivitását azzal is fokozhatjuk, ha konkrétan megjelöljük azokat a hiányosságokat, amelyeknek megszüntetését a gyakorlással akarjuk megoldani.

Utaltam már arra, hogy változatos megoldásokkal valósíthatjuk meg az aktív tanulói tevékenységet a gyakorló órákon. A tanulói aktivitást elősegítő módszeres eljárások közül szemléltetésül szeretnék néhányat bemutatni egy konkrét óra részleteinek ismertetésén keresztül.

Tantárgy: Magyar nyelvtan. 5. o.

Tananyag: Felszólító módú igealakok írásának gyakorlása.

Tanította: Magassy László gyakorló iskolai tanár, Pécs.

I. Szervezés.

II. Számonkérés: a) Az írásbeli házi feladat ellenőrzése.

b) A felszólító móddal kapcsolatos tudnivalók ellenőrzése.

III. Célkitűzés

T: Úgy vettem észre, hogy néhányan mindig bizonytalanok vagytok a felszólító módú igealakok ragozásában, illetve annak helyesírásában. Hogy senki se téveszthesse el, gyakoroljuk a mai órán még a felszólító mód írását, elsősorban a tárgyas ragozást, mert itt voltak leginkább bizonytalanok!

A tanár felhívja a figyelmet a hiányokra, felkelti a tanulóknak a tudás utáni vágyat, s megjelöli ebben a gyakorlás tárgyát és célját is.

IV. Ismétlés

T: Először lássunk egy kis gyors nyelvtani „egyszerűt”!

Mi az ige? Mivel jelöljük az alany számát és személyét? Mit jelölnek tehát a személyragok?

Mit jelölhetnek még a személyragok? Példát kérek az alanyi és a tárgyas ragozásra. Mit tudunk még az igehez járuló toldalékokkal jelölni? Hogyan jelöljük az ige cselekvésének idejét és módját? Milyen ideje lehet az igeéne? Ezek közül melyiket jelöljük jellel?

Az ige milyen módban lehet? Mi a különbség köztük? Hol és hová „bújik el” a felszólító mód jele?

t: A sziszegő hangokra végződő igéknél hasonul.

A gyakorláshoz szükséges nyelvtani ismeretek felelevenítése katekizáló kérdésekkel. Az osztálynak feltett kérdésekre a tanulók néhány szóval felelnek. Az elméleti nyelvtani ismeretek és a gyakorlat szoros kapcsolata.

- t: A *-d, -n,* vagy *-gy* végű igéknél csak írásban van meg, de nem ejtjük.
- t: A *-t* végű igéknél is eltűnik a *-j*. A felszólító mód egyes szám 2. személyében a tárgyas ragozás rövidebb alakjában is kiesik.
- T: Hogyan keletkeznek a felszólító mód rövidebb alakjai?
- t: Az alanyi ragozásban elhagyjuk a személyragot: *rak-jál* — *rakj*, a tárgyasban meg a jelet: *rakejad* — *rakd*.

V. Gyakorlás

- 1.
- T: Ez így elméletileg elég jól megy. Lássuk ugyanezt a gyakorlatban!
- Végezzük el a 96. oldalon a 4. gyakorlatot! Mi a feladat?
- t: (olvassa)
- A gyakorlatot egyénileg megoldják a tanulók: Írják a füzetbe a hiányzó betűkkel kiegészített igéket, egy vagy két *d*-vel kellett-e kiegészíteni. A tanár közben ellenőrzi a munkát.
- T: Ellenőrizzük is, kinek van „tizenkettes találat!” Az első ige.
- t: *Hozd*. Egyes. (Felírja a táblára.)
- t: A második: *vidd*. Kettes. (Felírja a táblára.)
- Miért írjuk kettőzött *d*-vel?
- t: Ez a „lesz, tesz, vesz” családjába tartozik.
- T: Szép munka volt, sok a telitalálat. Próbáljunk meg most versenyezni is, ne csak tippelni! A múltkor ugyan nem a legdicsebb eredmények születtek, de most kiköszörüljük a csorbát. Jöjjön ki N. J. és S. M. a táblához, egyik a fiúk, másik a lányok csoportját képviseli. Fordítsatok hátat a táblának! Ne felejtsek el, hogy nincs verseny fegyelem nélkül!
- T: Nagyszerű! Most a fiúk győztek 12—11-re. Bár jobban szerettem volna, ha 15—15 lett volna az eredmény, de ez is jobb, mint az elmúlt órán.

2.

- T: A múltkor, rettenetes viharban, csak úgy zúgott-búgott minden, beszédfoszlányok jutottak el hozzám. Nem tudom, kik voltak, mik voltak, olyan óriási mamlaszok könyörögtek térden állva egy hetike bajszú legénynek. Pedig egyik-másik ötször akkora volt, mint az! Valami ilyenfélét hozott hozzám a szél: *-ezz, -ezz, -áncs, -gyunk*. Kik könyörögtek, kinek, hol és miért?
- t: Az óriások könyörögtek a János vitézben Janosinak, amikor megölte a királyukat. (A tanuló tartalmilag ismerteti a részletet és az óriások szavait. Egy tanuló kiegészíti a táblára írt végződések.)
- T: Valamit mintha rosszul írtam volna fel!

A tanulók egymás feleleteit ki-egészítik.

Bizonyítás analitikus-szintetikus módszerrel (táblai munkával).

Részletcélkitűzés.

Önálló munkával.
(Nyelvtani totó.)

A tanulók izgatottan lesik az eredményt, ujjonganak, ha az megegyezik az övékével. Az osztály irányítással közösen elkészíti a megoldást; mindenki összeveti a sajátjával, javítanak. Összeshámozolják a „tizenkét-, tizenegyes és tíztalálatosokat”. A tanár a tanulókat érzelmeiken, versenyző kedvükön keresztül ragadja meg. Általános izgalom. A tanár felírja a táblára két igét, a kijelölt tanulók adott jelre írásban elemzik azokat. Aki előbb kész, közli, s a másikkal is abba kell hagyni a munkát. Közös ellenőrzés következik, a helyes feleletek adják a pontszámot. A versenyt még két-két pár folytatja, majd az eredményt összesítik. Általános az öröm a fiúk között, a lányok ígéretik, hogy legközelebb ők győznek.

A mesélő hang megragadja a tanulók érdeklődését. Erősen töprengenek, néhányan lelkesen jelentkeznek. (A nyelvtan és az irodalom kapcsolata.)

A szótöredékeket a tanár felírja a táblára.

- t: *Bánts* — ts-sel kell írni, csak a tanár bácsi cs-nek hallotta. (Javítja a táblán.)
 T: Miért kell így írni?
 t: Elmondja a *t* végű igék felszólító módjának idevágó szabályát s az ejtésre vonatkozó szabályt.

Régebbi anyag. (Tk. 94. old. és 39. old.) felelevenítésével bizonyítás.

3.

T: Jöjünk vissza az óriásoktól a mi világunkba! Elkezdtük a múltkoriban már átalakítani az úttörők 12 pontját felszólító mondatokká! Mi volt az eredeti és az átalakított között a különbség?

t: Ugyanazt mondta mind a kettő, a felszólító mondat mégis keményebb volt, parancsolta, hogy mit csináljunk és hogyan éljünk. Folytassuk most az átalakítást, talán így még jobban a szívünkbe vésődik. Hogyan hangzik a 7. pont?

t: Mondja.

T: Alakítsuk át felszólító mondatá!

t: Az úttörő szeresse, tisztelje szüleit, tanítóit, és becsülje meg az idősebbeket!

T: Szeresse — hogyan írnád, I.?

t: Kettőzött *s*-sel.

T: És azt, hogy *tisztelje*? M.?

t: *-lj*-vel. Teljes hasonulás történt, az *l j*-vé hasonult.

T: A 8. pont hogyan hangzik?

t: Mondja.

T: Alakítsuk át!

t: Az úttörő legyen igaz, hű barát!

T: Melyik igét tetted felszólító módba?

t: A *lesz* igét. Ezt eltérően ragozzuk, mint a *tesz*, *vesz*, *bisz* igéket.

T: Halljuk a 8. pontot!

Átalakítása, mint előbb.

T: A visszalevő hármat alakítsátok át magatok most írásban! A háromnegyed részével már megvagyunk, Ez már könnyebben fog menni. Aki készen van, egyenesen üljön, hogy lássam!

A tanulók önálló munkája. Közös megbeszélés és javítás követi az előzők szerint. Az „*eddze*” felkerül a táblára is, helyesírását bővebben megbeszéljük... stb.

Osztályfoglalkoztatás.

Szöbeli feladatok megoldása. Már tanult anyag (úttörő) felidézése. (Vö. nevelési feladattal.)

Régebbi anyag (Tk. 43. és 93. l.) felidézése és alkalmazása.

Analóg példák felhasználása.

Önálló munka.
 A tanulók leírják a füzetükbe.

VI. A házi feladat megbeszélése

VII. Összefoglalás

T: A mai órán megint közelebb jutottunk ahhoz, hogy elmondhassuk: jobban tudunk magyarul. Átismételjük a felszólító módról tanultakat, versenyeztünk is, játszottunk is, mégis jó munkát végeztünk. Ez is hozzátartozik ahhoz, amit a 12 pont átalakításakor úgy fogalmaztunk meg: Őrizze csapatának jó hírnevét! Külön dicséretet érdemel munkájáért Sz. G., D. T. és S. E.; S. Cs. bizony nem sokat javított feleletén. Jobban kell dolgoznod, mert elmaradsz a többiektől!

A tanár értékelésével is az anyanyelv művelésének fontosságát tudatosítja, és a „nyelvtan” megszerettetését mozdíja elő.

A gyermek élete és a nyelvtanulás kapcsolatának gondolatával záruló óra az életre nevelés fontos elvének ad nyomatékot.

VIII. Szervezés

Tanszerek elrakása, sorakozó és elvonulás...”

A tanítás alapján levonható megállapítások:

1. Az óra tulajdonképpeni célkitűzése azon alapult, hogy a tanár az osztály tudásában hiányosságokat tapasztalt és a gyakorlással ezeket akarta felszámolni.

A tanulók saját tapasztalataik alapján láthatták be a gyakorlás szükségességét, így közvetlenül *érdekelte váltak a munkában.*

2. A „nyelvtani egyszerű” pergő kérdései serkentően hatottak a tanulókra. Szinte minden tanuló szerepelt legalább egy példával, vagy meghatározással.

A tanár differenciáltan foglalkozott az órának ebben a részében a tanulókkal. Legtöbbször a gyengébbeket szerepeltette.

Ezzel a megoldással nemcsak a gyakorláshoz szükséges elméleti anyagot elevenítették fel, hanem lehetőség nyílt a tanulók előzetes ismereteinek felmérésére is.

3. A kiindulásul adott gyakorló feladat nehézségi foka alkalmas volt arra, hogy a tanulók egyénileg oldhassák meg. A kiegészítéssel a tanulók nyelvtani és helyesírási ismereteit egyaránt igénybe vette, ugyanakkor semmi felesleges nem tartalmazott és egyúttal játékos is volt.

4. A következő gyakorlatot ügyesen kapcsolta az előzőekhez a nevelő — például „Ne csak tippeljünk, hanem versenyezzünk is!” — Annak ellenére, hogy csak ketten-ketten dolgoztak a táblánál, munkájukban az egész osztály osztozott, ugyanis közösen értékelték a teljesítményeket.

5. A harmadik gyakorlat kettős feladat elé állította a tanulókat. Csonka szavakat kellett kipótolniuk úgy, hogy a kiegészített szavak beilleszkedjenek egy általuk felismerendő eseménybe.

A tanár meséje nemcsak hangulatkeltő és az érzelmeken keresztül serkentő volt a tanulóknak, hanem egyúttal segítette is a gyermekeket a helyes felismerésben. Oktatói szempontból pedig az anyag lehetőséget adott a *t* végű igék felszólító módú alakja helyesírási és ejtési szabályának felelevenítésére, illetve alkalmazásának gyakorlására.

6. A tanulókhöz közelálló volt a negyedik gyakorlat, a mondatalakítás is; bizonyos mértékben igénybe vette a tanulók fogalmazási ismereteit is. Különösen jól használta fel az órán a nevelő a gyakorlat nevelési vonatkozásait.

7. *Jellemző volt az óra egészére a tanulók nagyfokú külső és belső aktivitása.* A nevelő irányításával nemcsak a gyakorló feladatokat oldották meg eredményesen, hanem egymás és önmaguk munkáját is értékelték, ellenőrizték.

A gyakorlatok játékosága biztosította a tanulók jókedvét a munkához, fokozta érdeklődésüket, aktivitásukat.

Az egymástól témájukban különböző gyakorlatok nem jelentettek zökkenőket a munkában, mert a tanár ügyes átkötő szöveggel biztosította a folyamatos tevékenységet.

Amint láthatjuk, a gyakorlás eszközei, fogásai, munkaformái egyetlen órán belül is igen változatosak lehetnek. Fokozottabban érvényes ez a megállapítás a különböző tantárgyak gyakorló, készségképző óráira.

8. Az aktív nyelvtani, helyesírási gyakorlásnak talán egyik leghatékonyabb módja a *nyelvtani elemzés*. Vigyázni kell azonban arra, hogy ez a mód ne változzon át a tanulók gépies eljárásává.

A szótagolás, másolás, pótlás, kiegészítés, az átalakítás, a helyettesítés, a különböző gyűjtőmunkák, a tollbamondás, az emlékezetből való íratás, a nyelvtani egyszerű stb. igen változatos és eredményes megoldásokat tesznek lehetővé. — Lásd az előzőekben ismertetett nyelvtani gyakorló órát.

9. A szóbeli és írásbeli kifejezőkészség gyakorlása állandó feladata az iskolának. Ezt a célt valósíthatjuk meg a szókincsfejlesztő gyakorlatokkal, a szómagyarázatokkal, az értelmezések végeztetésével.

A kifejezőkészség kialakítására, fejlesztésére hasznos gyakorlási eszközök és aktívizálási lehetőségek a különböző szövegátalakítások, a szövegek dramatizálása, beszélgetések különböző képekről stb.

10. A gyakorlást minden órán legalább egy próbafeladat közös kidolgozása előzze meg. A *próbafeladat* közös megoldásának célja, annak a felmérése, hogy a tanulók

rendelkeznek-e az önálló gyakorláshoz szükséges ismeretekkel, jártasságokkal és készségekkel.

11. A készségeket tartós és tudatos ismeretekre kell építenie a pedagógusnak. Ezért a gyakorló órákon is szükségszerű mozzanat az elméleti anyag felidézése. A felidézés gyakran kapcsolható a házi feladat ellenőrzéséhez. *Altalában:* az egész osztályt úgy vonhatjuk be az elméleti anyag aktív felelevenítésébe, ha a szükséges ismereteket kérdésekkel újítjuk fel. Hasznos ez az eljárás abból a szempontból is, hogy megoldáshoz viszonylag kevés idő szükséges.

DRIEN KÁROLY
Szeged, Tanárképző Főiskola

Az iskolavezetés elmélete és gyakorlata

A modern szocialista iskola oktató-nevelő munkájával szemben támasztott társadalmi igények alapvető változást idéztek elő az oktatás, a képzés és a nevelés szervezeti formáiban, tartalmában és módszereiben és ez jelentősen kibat az iskolavezetéssel szemben támasztott követelményekre is. Iskoláink belső életének és munkájának minőségi átépítése, a kor színvonalára való emelése ma már nem oldható meg a régi vezetési formákkal, módszerekkel. Nagyon alaposan átgondolt olyan tervszerű, céltudatos, rendszeres vezetési tevékenységre van szükség, amelyben teljes mértékben érvényesülnek a tudományosan megalapozott vezetés irányelvei. A ma igazgatójának tehát tanulmányoznia kell a vezetés elméletét és gyakorlatát, hogy az irányítása alatt álló iskola mindennapi munkájából kiküszöbölhesse mindazokat a tényezőket, amelyek akadályozzák az iskolát abban, hogy teljesítse társadalmi funkcióját. Az igazgatók ilyen irányú önképzésében ma még a legnagyobb akadályt az jelenti, hogy a pedagógiai tudomány eddig még nem mérte fel és nem elemzte az iskolák jelenlegi vezetésének problematikáját és nem dolgozta ki a korszerű iskolavezetés alapvető elméleti és gyakorlati kérdéseit. Szerkesztőségünk a most megindított új rovatban a vonatkozó hazai és külföldi irodalom, valamint a vezetéssel kapcsolatos gyakorlati tapasztalatok összegyűjtésével és rendszerezésével kíván segítséget nyújtani az iskolavezetés tudományos alapokra épülő továbbfejlesztéséhez.

Az iskolavezetés célja, tartalma és folyamata

A vezetés tudományos módszereinek világszerte fokozódó jelentőséget tulajdonítanak az iparban, a mezőgazdaságban, a köz-

igazgatásban, a kutatásban és hasonlókbán. Egyre többit lehet hallani a vezetés-tudományról, melynek feladata, hogy tudományosan megalapozza a társadalmi munka különböző területeinek irányítását s ezzel biztosítsa a rendelkezésre álló anyagi eszközök és szellemi energiák hatékonyabb felhasználását, a terület jellegének megfelelő jobb mennyiségű és minőségű eredményeket.

A nevelésben persze nehezebb a tudományos vezetés módszereit alkalmazni, mint pl. a modern iparban, mert a közoktatást a sok szétszórt „kisüzem” jellemzi. Ugyanakkor világos, hogy a nevelés területén is szükség van a tervszerű és egzakt módszereket alkalmazó vezetésre, különösen ma, a nevelés válság idején, amikor az ilyen vezetés segítheti a válság leküzdését, hiánya viszont fokozhatja, súlyosbíthatja.

Az a vezetés (igazgatás, felügyelet), amely ma általában jellemzi a köznevelést, olyan időkben alakult ki, amikor a világ lassan mozgott s a nevelés feladatai is lassan változtak. Ez a vezetés már nem alkalmas arra, ami ma legfontosabb feladat: a nevelés eredményeinek folytonos értékelése s az erre épülő folytonos változtatás: a rendszer összhangba hozása a változó világ követelményeivel.

Az emberiség jövőjét munkáló tervek megvalósításában egyre több szerep jut az iskolának. Fokozódnak az iskola oktató-nevelő munkájával szemben támasztott társadalmi igények és ez jelentősen kibat az iskolavezetéssel szemben támasztott követelményekre is. Eppen ezért az iskolavezetés céljának, feladatainak, tartalmának és folyamatának meghatározásánál nem indulhatunk ki csupán az igazgató szubjektív személyéből, hanem a tudomány, a technika és a társadalom objektív követelményeit kell alapul vennünk. Az iskolavezetés célja tehát nem vezethető le